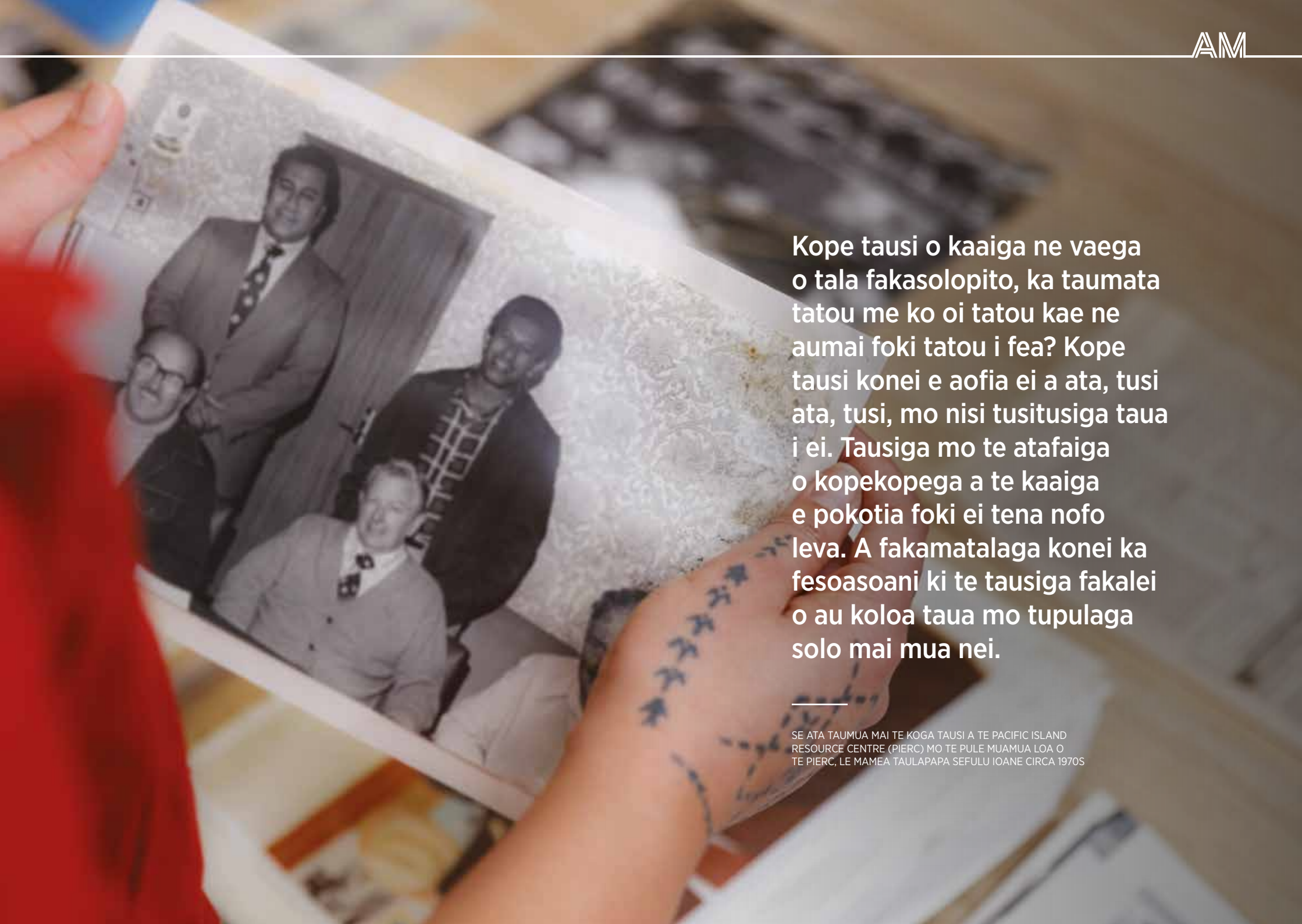

TUVALU

TAUSIGA O KOPE TAUSI TOTINO MO KAAIGA.

Kope tausi o kaaiga ne vaega o tala fakasolopito, ka taumata tatou me ko oi tatou kae ne aumai foki tatou i fea? Kope tausi konei e aofia ei a ata, tusi ata, tusi, mo nisi tusitusiga taua i ei. Tausiga mo te atafaiga o kopekopega a te kaaiga e pokotia foki ei tena nofo leva. A fakamatalaga konei ka fesoasoani ki te tausiga fakalei o au kolua taua mo tupulaga solo mai mua nei.

SE ATA TAUMUA MAI TE KOGA TAUSI A TE PACIFIC ISLAND RESOURCE CENTRE (PIERC) MO TE PULE MUAMUA LOA O TE PIERC, LE MAMEA TAULAPAPA SEFULU IOANE CIRCA 1970S

Nea mea e fakamafua ne ia ke masei a koloa taua o kaaiga?

Te lasiga loa o kope totino mo kope o kaaiga e faite mai mea kola e vave masei (laugatu, laufala, lakau, laukili o manu, vailakau, nisi mea aka). Ka gasolo o leva, ko kamata o mago kae vave masei. I konei, ka fakamatala atu me nea mea e mafai o fakamasei ne ia ou kope, mo auala e puipui ei.

Pukega

Kafai e pukepuke ne tatou e mafai o pakia, masae, mau sinu, masei te tua o te tusi, mafaa te ata. Te sinu i tou pakili e piki ki luga ma puke ne koe, tela ka piki foki ki luga a lailaiga i pepa ka pela me ne maaka i luga i ata,

Nea au mea e mafai o fai: Pukepukega o kope fakalei e fesoasoani o tausi moa e masei. Manatua o fulu ou lima kae fakamaloo manafai koe pukepuke ki mea konei, kae taumafai ke pei ki ufi lima, kae puke ki tipitipi loa o ata kae moa te patele ki te togaloto o te ata.

Sukesuke a tusi malielie ke moa fati io masae te tua kae fakaoga ou lima io mo nisi vaega fesoasoani ko te mea ke tausi a tusi kola vave masei ke ma'tala ki se 90°-120° te matalaga.

Te Mainaga

Sose mea faite mai mea ola e fakamasei ne te mainaga, maise loa te vaega o te mainaga ko te Ultra-violet (UV). Te lasiga o te UV e maua mai te laa, ka ko te (Fluorescent mo te halogen) mai moli iti e isi foki se vaega o te UV e fakafua ne

latou. Mainaga e mafai ne ia o fakamasei a lanu o vali pela foki mo lanu i luga i pepa.

Nea au mea mafai o fai: Kafai ko se fakaaoga ko tausi i loto i pokisi ke puipui mai te mainaga. Kafai e fakaasi ki tino, taumafai o tuku a mea kola tonu (originals) keatea mai te mainaga o te laa io me i potu kola se lasi te mainaga i ei. Tausi loa ke moaa e lasi te mainaga mai te pono o famalama io me ko pola (curtains/blinds). Kafai e mafai o fakaaoga a moli (LED) me foliki te mainaga UV i lo nisi vaega matamoli. E mafai foki o fakaaoga mea tausi ata kola e mafai o taofi ne latou te malosio o te UV.

Tau o Aso mo te vela

Mafuliga o te vela mo te vai i te ea e pokotia foki ei kopekopega konei. Ka lasi la te fanaka o te vela ka fakamafua ne ia te lasi o te fakamasei ona la ko mea konei e mafai o mafutifuti ma vela io me fano o moko, tela e mafai o fakamasei mea konei ona e mafai latou o masei mai te mafutifutiga.

E uke a koga o Aotearoa e lasi foki ei te vai i luga i te ea tela e nofo ki te 65% (humidity). Te fanakaga tenei ka fakamataku i te lasi o limu ka ola tela ka pokotia ei tou ola lei, kae pela foki te ola o kope totino konei.

Nea au mea e mafai o fai: Tausiga o kope penei i potu se fakaaoga io me i kapoti fai potu, e tai se loko vela kae se loko lasi foki te tauta e fakafoliki ne ia te fakamasei. Te mokomoko e tai lei, kae ko te tumau te tau ko te kii tena. Fakamao mai koga kola e lasi te mafulifuli o te vela mo te tautaa pela mo koga mai lalo o fale, koga kaukau, umu kuuka, potu pili ki te tuafale, koga fakatuu motoka. Sa tukugina i lalo i te fola, fakamao mai mea fakavela, paipa, pui. Fakaaoga mea kola fakafoliki tauta (pono famalama), io me tala famalama kae fakaaoga te ili ke lasi te fano o te ea. Te fakafoliki te siu o te ea i loto i mea e tuku ei kope penei. Mafaufau o togi se masini fua o te tauta o te ea mo onono ki luga i te vai o te ea i potu.

Lailai mo pefu

Kafai e lasi i luga i kope penei, lailai mo pefu ka mafai o fakamasoisoa a foliga o mea konei. Lailai e aumai foki ne ia te siusi, tela ka mafua mai ei a limu.

A LIMA KE MAA, MAFAI E ONOONO KOE O AASI A MEA TASUI O TOU KAAIGA MAFAI E ISI NE FAKAMASEIGA KI EI

Nea au mea e mafai o fai: Aasi au kope i taimi katoa maise mo lailai mo taelagoa. Tapale a lailai mo pefu ki se mea malu. Tausi au kope ki te pulou ke puipui mai te fakatupu o lailai i luga i te fofitino kae fakaaoga lima maa io me ne ufi lima manafai e pukelima koutou ki kopekopega penei.

Manu fakamasei

E isi ne manu fakamasei kola e mafai o kai ne latou au kope, pela foki mo manu kai laugatu, kimoa, tama manu foliki. Kimoa e kai ne latou a pepa, tamaa manu foliki pela mo kutu e kaikai ne latou a te tua, kae fai olotou kooga nofo i loto i tusi.

Nea au mea e mafai o fai: Aasi faeloa ou kope i taimi katoa ke maua ne koe manu fakamasei koi tuai o fakamasei malosio ne latou. Tausi te koga e tuku ei ke maloo faeloa kae moaa e isi ne meakai io me ne meainu e pili ki ei. Sala ki se fesoasoani manafai ko isi ne manu e ola.

Kope se manakogina ke tausi

E isi ne mea pela e se manakogina ke 'teu ki se taimi e tai leva ona eilola ko latou e vave masei, e lasi te vailakau ko te acid, io me pala vave.

- Lasiga o pepa (katipooti, nusipepa, pepa toe faite, pepa lomi) e lasi te acid ia latou io me fano loa o lasi ma leva tela e mafua ei te lanu sega/lau pulaka e piki ki luga mo te se malosio foki ona lino.
- Lakau e fonu foki i acid kae lanu foki kae fakavaivai foki e lino pepa.
- Mea fakapiki pepa fiti e popo ma leva tena e fai foki ke se malosio.
- Pepa fakapiki, vailakau fakapiki, lapa, Blu tack, post-it notes, mo ata foki loa kola i loto i tusi ata e mafai foki loa o taelagoa me loa ko masei
- Nisi vaega palasitiki e fakamasei ne latou kope konei, pela mo PVC, palasitiki lanu, mo palasitiki faite mai lakau.
- Fakapikiga o te palasitiki mai tua o ata e fakavela te pepa i te vasia o palasitiki ko me fakamalosi. Nisi e fai ne ia ke fano o foliki kae sali ki tua a acid, kae ko nisi e pela sali a te lanu io me ko te vai fakalanu. Te mea nei e se mafai o toe fakafoki.

Au mea e mafai o fai: Sui a mea konei ki nisi kope taua kola e mafai o tausi. Sa laminate a tusi/tusitusiga taua.

E tausi fakalei pefea ne aku a kope tausi a toku kaaiga?

Tausi o au kope i loto i pokisi e fai ne ia se puipuiga mai fakamaseiga mai te enivalomene. Ko vaega tausiga konei ka fakasolo atu e fesoasoani ki tou kaaiga tausiga o kope ke mafai o leva kii loa.

Inivesi i te tausi o kope kola e lei

A vaega kope tausi e lasi loa te fai pela me ne 'archival', 'acid-free' io me ne 'museum-quality,' kae vaega fakasinoga konei e mafai o fakaseegina. Onono ki fakamatalaaga konei e fakasolo atu manafai e filifilagina a vaega tausiga o kope:

- 'acid-free' & 'seai ne lignin.' Onono ki vaega e lua konei ke maua tina pepa lelei.
- 'Pure 100% cotton' io me '100% alpha cellulose' ko tina vaega pepa lelei loa.
- 'Buffered' tona uiga me ite paleni ote pH vai o ia kooti ne faopoopo pela me se 'buffer' ke fakafesagai ki luga i vailakau kola e mafai o fakamasei. Te taulasiga o tusitusiga kope, ata, mo ata negatives e mafai o tausi i vaega tuasiga kope penei.
- 'Unbuffered' tona uiga e seai ne 'buffers' kai faopoopo. Cyanotypes mo blueprints e tau o tausi i vaega tausiga kope penei ke see fano o matafi te lanu moana mai iei.
- Ko ata, onono ki vaega tausiga kope kola kooti ne paasia te Photographic Activity Test (PAT).
- 'Inert plastics' pela mo polyester, polypropylene mo polyethylene e lei. PVC (polyvinyl chloride) se vaega palasitiki e se malos. Fakamao mai palasitiki kola e isi te PVC, pena foki kafei e tusi i luga 'archival' io me 'archive-safe'.

FAKAAOAGA O MEA TAUSI 'LEI KA FAKAPATONU ME I KOPE TAUSI A TOU KAAIGA KA PUIPUIGINA

Fakanofonofoga o tausiga kope masani

- Tausi fakatasi vaega kola e pau. Te tuku fakatasi a ata mo niisi tusitusiga kope io me ne niusipepa e mafai o fano te lanu io me fakamaseigina latou. Niusipepa e maluga tena acidic kae e see tausi lei. E lei atu te kopi gina ki luga i acid-free pepa kae faeteete mana masei.
- Pokisi e tau o acid-free kae tau foki o pau te saisi mo au kope kola e fai ke tausi. Too lasi a kope e mafai o gasue; too foliki kae e mafai o saitia ko mafai iei o mafetu, masae io me piki tasi. Pokisi pepa makeke, pokisi o taka mo pokisi laupapa e acidic katoa. E mafai o fakaaoga ne koe, kae mafai o ufi fakalei ki acid-free pepa kola e 'buffered' kae ise fia tausaga ko sui saale.
- A pepa e masei vave kafei e fetu. Tausi a tusitusiga pepa ke moe lei io me fakatapula te aofaki o fetuga. Vaega kola lasi pela mo mape e mafai o pelu kae tausi i acid-free loola.

TUKU I VAEGA KAE TUKUTASI A MEA KOLA E TAI 'PAU

A TUSI KOLA FAIGOFIE TE MASEI E SUKE NE KOE LAUPEPA KI SE 90°- 120° TE MATALA (ANGLE)

FAKAMAU A FAKAMATALAGA TAU (IGOA, KOGAKOGA, PO MASINA) I TE TUA O TE ATA MO TUSITUSIGA MO TAIMI MAI MUA.

- Fili a faoao lasi mai te fakaaoga o teutusi ke fakafoliki te fakamaseiga ki tipitipiga mo koono o au mea tausi.
- Kafai a koe e tausi au mea i luga i fata laupapa, fakaufi gina io me faka'pikigina muamua ke taofi te acid ite laupapa moaa e solo ki te pepa.
- Se fakaaogagina a tusi tausi ata kola e fakaaoga a maneta io me ko 'self-adhesive'. Filigina a tusi kola e fakaaoga a koono mo faka'piki ata io me ko tusi tausi ata kola e fai taga.
- Fakaaoga se penitala 4B o tusi i luga i tusitusiga mo ata iloa te poolo peni io me ko poolo peni lanulanu, ona me mafai o toko maloo kae fakatele te lanu. Tusi i feitu koono o ata iloa te galoto. Kafai koe e faka'piki latou ki loto ite tusi ata io me se tusifaoao, mafaufau o tusi i luga ite pepa e tafa kite ata.

PALASITIKI KOLA E MAFAI O PONO E 'LEI MA TAUSI EI A ATA (SLIDES) MO FILIMU (NEGATIVES).

PUKE FAKA'LEI A ATA (SLIDES) MO FILIMU (NEGATIVE) I OLOTOU FEITU

Tausiga o tusi mo tusi ata

Kafai e fakaasi, tuku au mea faka loaloa kae fakaaoga a mea fakatuu ite fakaotiga manafai e mafai. Te tuku a tusi ke moe fakafeitu e mafai o fakamasei a fakapikiga oia. Tusi lasi io me ko tusi mafa e tau o fakamoe. Kafai e tausi fakatumau i luga i fata ite saofiaga, masaua o fuefue mai luga i taimi masani moaa e ola mea palapala iei.

Tausi a tusi mo tusi ata i loto i pokisi kae fakamoe ki lalo. Kafai a tusi io me ko tusi ata e maofa a faka'pikiga, fakaaoga a filo lipine sai mo taofi a laupepa. Sa fakaaoga a lapa sai – mea nei e fano masei kae fakalanu.

Tausiga o ata, filimu, mo negatives

Vaega ata valevale e faigofie o masei. E taua te tausi i koga mokomoko, pouli, maloo kae seai ne pefu. Pepa mo ata kola e ufi ki te resin:

- Ata kola uli kae kena e lei kise leva e loa kii (100+ tausaga)
- Ata kola e lanulanu, negatives, mo filimu e mafai o kamata o matafi i se 20 tausaga ona ko te se malosia a lanu. Kafai e mafai, tausi ise koga e mokomoko.

Filimu mo negatives e tolu a vaega taua o latou:

- Nitrate film (1889-1951) ne faite i vaega laupepa mo te 35mm ata filimu fakatele. Aia e mafai o kaa vave tela la e fakamataku kafai e see tausi fakalei. Ka fano o leva ko te fano foki ote nitric acid mai iei.
- Cellulose acetate film (1925-ki aso nei) e mafai o masei vave mai te maluga o te vai ite ea mo te vela. Kafai e fano masei e fano foliki kae faite ne ia te acetic acid. E fakaigoa ne tatou te mea nei ki te 'vinegar syndrome' ona kote manogi o ia e pau mo te vinika.
- Polyester film (1955-ki aso nei) e malosia.

Kafai e isi ne manogi io me ko olo foliki, e taua ke tausi latou konei fakatea moaa e fakamasei ne latou niisi kope taua a koe. Kafai e talitonu koe me isi ne au filimu e nitrate io me ko fano masei te vailakau kote acetate, sala kise fesoasoani ke fakamautinoa pena foki mote tausiga fakalei.

Kafai ko fili a mea mo tausi au ata mo negatives, onoono ki mea kola kooti ne pasia te 'PAT' (Photographic Activity Test). Ata e mafai o isi

TAUSI VAEGA FOLIKI O KOPE I FILE (FOLDERS) SE LASI EI TE ACID MAI MUA O TUKU KI LOTO I POKISI SEAI FOKI EI NE ACID.

ne pepa kola acid-free. Tausi a vaega mea kola tatela i putukau foliki i loto i faoao, kae tuku ki loto i pokisi lelei kola e seai ne acid. Mea tausi kola e palasitiki e mafai foki o tausi iei a negatives kae masaua me i koga e lasi te vai ite ea, ka lasi foki te mafai ote vai o lave i loto tela e mafai o fakamasei a mea konei.

Tausiga o vaega ata o aso nei (aofia iei VHS, CDs, DVDs, HDD):

Ata maneta pela mo kaseti, floppy disks, mo hard disk drives e masani o toetoe te ola o latou ki se 10-30 tausaga. E see tau o tausi i tafa o microwaves, televisions, komipiuta, io me ko niisi vaega kola e mafai o isi se magnetic field. Tausi a kaseti faka loaloa, ke vili ke tuu ki te fakaotiga feitu e tasi, kae masani toe fakafoki gina saale i taki lima tausaga.

Sa fetu io me patele ki feitu o sose magnetic media io me ko optical discs (CDs, etc).

Vaega kola electronic format e faigofie o masei kae se mafai o toe fakaaoga. Mafauafau o kope sose mea taua ki luga i niisi vaega valevale.

E mafai pefea ne au o fakaasi a tusitusiga kope o toku kaiga fakalei?

Te fakaasi a ata o kaaiga mo tusitusiga se auala e gali o fakamanatu latou, kae e mafai foki o fakamasei mea konei. Fakatautau a kope ilo o mea tonu, kae tausi a mea tonu moa e olo masei. Kafai e mafai o fai ki tino poto ke fakapiki a frame, sili kia latou ke fakaaoga vaega kola e maluga te tausiga ki luga iei. E mafai o tai togi mafa, kae ka see fakamasei ne latou au kope. Sili faeloa ki te tino faka'piki me faka'piki ne ia pefea au mea. Sa fakaaoga sticky tapes io me dry-mount au mea taua. Fakaaoga a koonu, tipiga i feitu, io me ko mea faka'piki kola e fakaaoga feitu lua ke tausi fakalei a ata.

Fakamalosia te fakatele lei o te ea i te koga e fakaasi iei au mea: aumai a tusi ki luga i fata, fakaaoga a mea faka'piki kola ponapona ki luga i foitino ata, kae tausi au kope fakalei moa e moe i te fola mo koonu. Masaua o fuefue saale a pefu mai au kope fakaasi.

E MAFAI NE AU O DIGITISE A KOPE TAUSI O TOKU KAAIGA?

Ao! Te digitise a kope tausi o tou kaiga se auala galii kii i te tausi ke lei kae faigofie foki te maua. Onoono ki te DigitalNZ kope tenei mai lalo ki luga i te digitising o tala fakasolopito o te kaiga mo gafa .

E mafai ne au o togi i fea vaega mea tausi?

A mea tausi kope kola e lei e mafai o maua i sitoa kola e togi atu vaega mea tau lomi, io me ko vaega sitoa togi tusi. I NZ kamupane konei e fakatoka ne latou a vaega kola e lei ki te enivalomene.

Conservation Supplies Ltd

Website: www.conservationsupplies.co.nz
Email: info@conservationsupplies.co.nz
Phone: 06 211 3991

Port Nicholson Packaging Ltd

Website: www.pnp.co.nz
Email: sales@pnp.co.nz
Phone: 04 568 5018

Triptych Ltd

Website: www.triptych.co.nz
Email: info@triptych.co.nz
Phone: 06 378 6616

E maua ne au i fea fesoasoani mai tino galue?

Ki fautuaga faopoopo ki luga ite tausiga fakalei o tusitusiga taua o kaiga, fesokotaki mai ki te Auckland Museum or the National Preservation Office

Auckland Museum

Email: info@aucklandmuseum.com

National Preservation Office, Wellington

Email: preservation@dia.govt.nz

Kafai au kope ko olo o masei, sa faite ne koe ke lei. Te fakatokaga ki vailakau e masani o fakaloa ne ia te ola o mea masei vave. Ke maua se Conservator e pili kia koe, aasi ki te koga tausi e pili atu ki a koe I Niusila **New Zealand Conservators of Cultural Materials Pu Manaaki Kahurangi** website tenei www.nzccm.org.nz

NIISI KOPE FAOPOPO:

National Library of New Zealand

www.natlib.govt.nz/collections/caring-for-your-collections

Te kope tenei e avatu fautuaga ki luga i te tausiga fakalei ki luga i kope valevale pela mo tusitusiga, vaega ata lomi, mo vaega kola e digital.

DigitalNZ

www.digitalnz.org/make-it-digital/creating-digital-content/digitising-family-history-and-whakapapa

DigitalNZ e avatu fakanofoga ki luga ite faiga ke digitise a tusitusiga kope a te kaiga ite fale.

National Services Te Paerangi

www.tepapa.govt.nz/learn

Te Papa Tongarewa e avatu fautuaga faopoopo ki luga ite tausiga o kope o tuu mo aganu o te kaiga, te komiuniti mo iwi, mo nisi museums i luga i Aotearoa New Zealand.

Te fakaimainaga tenei e fakamealofa mai ne te Tennyson Charitable Trust mo te Centre for Pacific Languages.

Tennyson.
Charitable Trust
Managed by Public Trust

Centre for
Pacific Languages

Te fakamauga katoa o koloa i luga ite neti, aasi ki te Auckland Museum website: www.aucklandmuseum.com/discover/care

© Auckland War Memorial Museum
Tāmaki Paenga Hira. CC-BY 4.0

GALUEGA KI TE TAUSIGA O KOPE TAUSI A TE KAAIGA KE MAFAI EI O PUIPUIGINA A KOLOA TAUA KONEI KI SE FIA O TAUSAGA MAI MUA.